

**НЕОЛОГИЗМДЕРДИ АНГЛИС ТИЛИНЕН КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ КОТОРУУДАГЫ
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ (ОНЛАЙН ГАЗЕТАЛАРДЫН ЖАНА СОЦИАЛДЫК
ТАРМАКТАРДЫН МАТЕРИАЛДАРЫНДА)****ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА НЕОЛОГИЗМОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА
КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК (НА МАТЕРИАЛАХ ОНЛАЙН ГАЗЕТ И СОЦИАЛЬНЫХ
СЕТЕЙ)****PECULIARITIES OF TRANSLATING NEOLOGISMS FROM ENGLISH TO KYRGYZ
LANGUAGE (ON MATERIALS FROM ONLINE NEWSPAPERS AND SOCIAL
NETWORKS)**

Аннотация: Илимий адабияттарда азыркы мезгилге чейин неологизм термининин маанисин чечмелеген так аныктама жана бирдиктүү лексика-семантикалык классификация кеңири мааниде берилсе да, неологизация процесси тил илиминде комплекстүү изилдөөгө абдан муктаж. Изилдөө ишибиздин **актуалдуулугу** тилдеги жаңы сөздөрдү онлайн-гезиттердин жана социалдык тармактардын материалдарынын негизинде берилишин иликтөө жана тилдердеги жаңы лексикалык бирдиктердин которулуштары жана алардын азыркы күндө колдонулушу.

Annotation: Although the precise definition and unified lexical-semantic classification interpreting the meaning of the term neologism in the scientific literature are given in a broad sense, the process of neologization is in great need of comprehensive research in linguistics. The relevance of our research work is to investigate the transmission of new words in the language based on the materials of online newspapers and social networks, and the translation of new lexical units in the language and their use today.

Түйүндүү сөздөр: неологизм, экспрессивдүү, референциалдык, семантикалык неологизмдер, диалект, жаргонизм

Key words: neologism, expressive, referential, semantic neologisms, dialect, jargonism

Бүгүнкү күнгө чейин тилдин сөздүк курамында неологизмдердин орду, алардын лексикалык – грамматикалык табияты, пайда болушу жана тилдерге кирүүсү, алардын пайда болуу себептерин жана ыктарын чечүү боюнча толук пикирлерди ала албайбыз, б.а. жокко эсе десек болот. Айрыкча гезит – журнал беттериндеги жана социалдык ар кандай тармактардагы неологизм сөздөрүнүн берилиши боюнча изилдөө жетишсиз болгондуктан, магистрдик бул иш дегеле неологизм жөнүндө, айрыкча англис тилиндеги неологизмдерге кызыккан ар бир адам үчүн өтө маанилүү маалыматты берет деп терең ишенем.

Илимий адабияттарда азыркы мезгилге чейин неологизм термининин маанисин чечмелеген так аныктама жана бирдиктүү лексика-семантикалык классификация кеңири мааниде берилсе да, неологизация процесси тил илиминде комплекстүү изилдөөгө абдан муктаж.

Акыркы он жыл аралыгында коомдук түзүлүшүбүздө, турмуш-тиричилигибизде абдан көп өзгөрүүлөр болду: чет өлкөлөр менен болгон алакалар уламдан-улам күч алууда; ал гана эмес адамдардын психологиясы зор өзгөрүүлөргө бет алды, акыркы төрт жыл аралыгында бүткүл жер бетинде «коронавирус» дартынын пайда болуу себептеринен улам тилибизге абдан көптөгөн жаңы сөздөрдүн кирип келүү менен сөздөрдүн курамы көбөйдү, руханий суроо-талаптар кеңейди жана жалпы адамзаттык баалуулуктарга карай умтулуу күч алды. Мына ушундай шартта тилде жаңы пайда болгон сөздөрдү иликтөө, аларды англис тилинде берилген сөздөрдү которуу иштерин онлайн гезиттердин жана социалдык тармактардын материалдарынын негизинде аныктоого мүмкүнчүлүк түзүлдү.

Дүйнөдөгү азыркы кырдаалдын шартында адамдар үчүн эң таасир калтыруучу

каражаттардын бири болуп телеэкрандардан, газеталар жана журналдардан келген маалымат агымы, ошондой эле популярдуу веб-сайттар саналат. Күнүмдүк жаңылыктар акырындык менен массалык маалымат каражаттарынын бири аркылуу акырындап ишке ашып, адамзатты саясатка таанытуу, экономикага кызыктыруу, бизнес чөйрөсүнө тартуу жана башка толуп жаткан темалардын алкагында кызыктырып келет. Баарыбызга маалым болгондой, ким маалымат менен кеңири таанышса – дүйнөгө таанымы күчөйт деген кеп бар, анын сыңарындай маалыматты кабыл алуу жана аларга көңүл бөлүү, андагы катышкан жаңы сөздөр да кабыл алуучу тарабынан колдонулуп, жайылып, кандайдыр бир тилдин лексикалык бирдигине айланары талашсыз көрүнүш.

Биздин иликтөө ишибиз дал ушул неологизмдердин пайда болушу, алардын тарыхы жана англис тилиндеги неологизмдердин которулуштары тууралуу иликтөө иштерин жүргүзүүгө арналган. Эң биринчиден, дегеле неологизм деген эмне, анын сөздүк байлыктарын толукталышында аткарган кызматы, ошону менен бирге онлайн-гезиттерде жана социалдык тармактарда неологизмдер кандай берилгени туурасында изилдөө жүргүзөбүз.

Неологизм түшүнүгүнө көңүл бурсак, Ричард Норквисттин берген аныктамасы боюнча неологизмдин жашы 20 жылдан ашканын белгиленип, мындай деген: *«Neologisms if defined as "newly coined word, expression, or usage" which is not older than twenty years.* Неологизмге француз тилдик сөздүгүнө таянып С.Н. Куракина мындай деген аныктама берген: *«неологизм – это продукт неологии, своеобразный процесс, суть которого заключается в том, чтобы употреблять новые термины или придавать уже известным словам совершенно иное значение. Такое явление может трактоваться лишь в плохом смысле».*

Ошону менен бирге, “неология” түшүнүгүнө көңүл бурсак, Т.Ф. Ефремова неологияны тил таануу илиминин бир бөлүгү катары, неологизмдерди окуп үйрөнүү үчүн арналган деп атаган.

Орус илимий адабияттарында биринчи жолу 1804-жылы «неология» деген терминдин кезиккенин байкайбыз. Чет тилдер сөздүгүнүн автору Н.М.Яновский «неология» түшүнүгүн жаңы сөздөрдү түзүүнүн окуусу же илими деп белгилөө менен төмөнкү оюн билдирген. Бул берилген ойдун мазмунуна кедергисин тийгизбеш үчүн котормосуз бердик: *«Вводит новые в языке слова должно не иначе, как с великою умеренностью и осторожностью и то в таком только случае, когда необходимость того требует и не частному человеку, но обществу ученых».*

«Неологизм» түшүнүгү Н.М.Яновскийдин сөздүгүндө кездешпейт. Бирок сөздүктө «неолог» деген терминди сүйлөшүүдө жана жазууда жаңы сөздөрдү айтуу үчүн колдонгон. 1846-жылы Н.Кириллов тарабынан чыгарылган «Чет тилдер сөздүгүндөгү» М.В.Петрашевскийдин макаласында неологизм деген сөз биринчи жолу кездешет. «Неология» деген макаласында Н.М.Петрашевский коомдук неологияны прогресстин түзүүчүсү катары эсептеген. Чындыгында, Н.М.Петрашевскийдин макаласы 1-коомдук лингвистикалык көз караштагы макала болуп саналат. Ал макаласында төмөнкүдөй пикирлер айтылган: *«Кайсы гана элдер болбосун, алар башка элдер менен пикир алмашат. Пикир алмашууда, сөзсүз, тилибизге жаңы сөздөр кириши зарыл. Алар этимологиялык жол менен, же башка тилден түз кириши мүмкүн»* [Карманний словарь иностранных слов, 1846.234].

Неологизм деп адамдардын коомдук-саясий турмушундагы маанилүү окуяларды, жаңы түшүнүктөрдү, нерселерди атоо үчүн колдонулган жана мурдагы эле түшүнүктү дагы элестүү кылып көрсөтүү же ага эмоционалдуу-стилистикалык түр берүү максатын көздөгөн лексикалык топту айтабыз.

Интернет булагынан алынган маалымат боюнча неологизм бул белгилүү бир тилде киргизилген же түзүлгөн сөз, термин же сөз айкашы. Алар "биткоин", "чыкылдатуу", "селфи" же "эмодзи" сыяктуу чындыктын жаңы концепциясын билдирүү зарылдыгынан келип чыгууда делет.

Испаниянын Падышачыл Академиясынын (RAE) сөздүгүндө "белгилүү бир тилде кабыл алынган сөз, маани же жаңы бурулуш" деп аныкталат. Бул сөздөрдүн пайда болушу же калыптанышы тилде мурунтан эле жашап келе жаткан сөздөрдү байланыштыруудан улам

келип чыгышы мүмкүн делген пикирлер бар.

Технология, илим жана коммуникация - неологизмдердин негизги жаратуучулары. Булар белгилүү бир колдонуудан кийин (он жыл) же Академия сөздүктү кошуу менен анын пайдалуулугун нормалдаштыргандан кийин жайыла баштайт. Мисалы, "анестезия" же "радар" башка учурлардагы неологизмдер болгондуктан, биздин лексикада толугу менен кабыл алынган. Ал эми "постурео", "кыйратуу", "франпе", "эскраче" же "пост-чындык" сыяктуу терминдер акыркы кездеги неологизмдер¹ болуп саналат.

Джудит Пуэнте аттуу тил таанучу да неологизм тууралуу өз аныктамасын төмөндөгүдөй берип кеткен: "*neologism stands for new words, word combinations or fixed phrases that appear in the language due to the development of social life, culture, science and engineering*"

Ушуга окшогон аныктаманы да В.Н. Комиссаровдун эмгегинен тапсак болот. Ал мындай деп айткан: "*Неологизмы, суть которых заключается в наименовании нового предмета или явления, представляют собой новые слова или словосочетания, появление которых вызвано социально-политическими изменениями, развитием науки и техники, а также новыми условиями быта*"

Жогоруда берилген аныктамалардын негизинде биз неологизмдерди жаңы объектти белгилөө же атоо үчүн кызмат кылат деп ырастай алабыз. Ал эми "жаңы" деген сөз кандай түшүнүктү берет?

М. В. Москалёва жаңылык сөзүнө төмөндөгүдөй конкреттештирилген белгилерди берет:

- Убакыттын белгиси аркылуу (диахрония)

- Социалдык-тилдик мейкиндиктин параметри боюнча (синхрония)

Биз бул боюнча да бөлүмдүн аягында сөз кылабыз, бирок азыр биз сөз кылуучу нерсе неологизмдин тилдин өсүп өнүгүүсүндөгү ролу кандай жана дегеле тилдин калыптанышында кандай функцияны аткарат, ошол жөнүндө кеңири токтолобуз.

Көптөгөн изилдөөлөрдө изилдөөчүлөр неологизмдердин классификацияларын берип келишкен. Азыркы биз көрсөткөн неологизмдердин классификациясы Янг-Ксинг Фангдын «A Glimps at the Study of English Neologism» деп аталган эмгекте көрсөтүлүп, неологизмдердин классификациясы төмөнкү төрт стандартка ылайык жүргүзүлөрүн баса белгилеп кеткен:

1) Неологизмдерди аткарган кызматы боюнча классификациялоого болот. Көптөгөн неологизмдерди да экспрессивдүү же референциалдык топторго бөлө аларын айткан.

(а) Референциалдык неологизмдер - бул белгилүү бир атайын тармактагы боштукту толтуруу үчүн түзүлгөн неологизмдер. Алар баарлашууда байланыш кыйынчылыктарды чечүү үчүн түзүлөт. Мисалы, «*core damp*» (компьютердин эс тутумун тазалоо үчүн).

(б) Экспрессивдүү неологизмдер - дискурса экспрессиянын жаңы формаларын киргизүү үчүн иштелип чыккан неологизмдер.

Мисалы, «*open collar workers*» "*ачык жакалуулар*" деп түздөн-түз которулуп, бирок маанисинде *үйдө иштегендер же телекоммуникацияда иштеген адамдарды* айтышат.

2) Неологизмдерди жаңы сөздөрдү жасоо процесстерине жараша классификациялоого болот.

(а) Эски сөздөрдөн жана сөз айкаштарынан келип чыккан, бирок жаңы маанидеги жаңы сөздөр жана сөз айкаштары. Мисалы, "*outing*" (лесбиянка жана гей атактууларды "шкафтан чыгаруу") жана "killer" (сын атооч катары маанини берип, абдан сонун, күчтүү) сөздөрү да неологизмдер болуп саналат;

(б) жаңы идеяларды жана нерселерди сүрөттөө үчүн ойлоп табылган жаңы түзүлгөн сөздөр жана сөз айкаштары. Мисалы, «*internet*», «*I-way*» (маалыматтык магистралдын кыскача түрү)

(с) башка тилден келген жана кирген жаңы сөздөр. Мисалы «*masterpiece*», «*Mao-tai*» жана «*man*».

Неологизмди түзүлүшүнө жараша классификациялоого болот.

(а) түзүлүшү боюнча неологизмдер, анын ичинде төмөнкү структуралар: туундулар

(префикстер жана суффикстер менен); кошулмалар; сөз айкаштары; кыскартуулар (инициализмдерди, акронимдерди колдонуу менен). Мисалы, «*Pekinology*», «*educationese*» жана «*hard science*».

(б) семантикалык неологизмдер, анын ичинде процесстердин үч түрү: Кеңейтүү же тарытуу же маанини өзгөртүү базалык формалардын берилиши. Мисалы: «*feedback*» жана «*window*».

(с) башка тилден кирген неологизмдер, алар чыныгы башка тилдерден алынып, калыптанган жана которулган сөздөр. Мисалы: «*masterpiece*» жана «*perestroika*». Неологизмдерди булактары боюнча, башкача айтканда, кайдан келгендигине жараша классификациялоого болот:

(а) жаңы илимий ачылыштарды же ойлоп табууларды сүрөттөө үчүн түзүлгөн илимий сөздөр же сөз айкаштары. Мисалдар: «*Bluetooth*», «*Broadband network*», «*IW*» жана «*Melatonin*».

(б) Саясий же риторикалык ойду билдирүү үчүн түзүлгөн саясий сөздөр же сөз айкаштары, кээде, балким, көз караш менен Сапир-Уорф гипотезасы. Мисал: «*Blairism*», «*Theoterrorism*», «*Humanitarian Crisis*», «*Jihad*», «*Kamikadze attack*»

(в) Белгилүү маданият сөздөрү же сөз айкаштары массалык маалымат каражаттарынын мазмунунан пайда болгон же популярдуу маданиятты сүрөттөө үчүн колдонулган кубулуштар (буларды жаргондун бөлүмчөлөрү катары кароого болот). Мисалдар:

Baldwin - келбеттүү адам, мисалы, Болдуиндин актёрлор үй-бүлөсүнүн бири

Scooby Gang— мультфильмдеги тамашалуу көрүнүштү өспүрүмдөргө окшоштуруу

(г) Башка тилден келип чыккан импорттолгон сөздөр же сөз айкаштары. Эреже катары, алар идеяларды билдирүү үчүн колдонулат жана эне тилинде эквиваленттүү термин жок учурда колдонулат. Мисалдар:

«*Ginseng*»- «*Женьшень*» (кытайча), «*Sampam*» - «*Самнам*» (кытайча), «*Yogurt*» - «*Йогурт*» (түркчө).

(е) Товардык белгилер көбүнчө башка бренддерден айырмалануусун камсыз кылуу үчүн неологизмдер болуп саналат. Эгерде мыйзамдуу товардык белги коргоо жоголсо, неологизм тилге жалпы *zed* товардык белги катары кириши мүмкүн. Мисалдар: «*Kodak*», «*Coke*», «*Zipper*», «*Reebok*», «*Xerox*», жана «*Apple writer*» ж.б.

(д) Белгилүү бир окуя үчүн, адатта, өзгөчө адабий факты үчүн гана жасалган жана колдонулган азыркы сөздөр. Мисалы: «*AtomsFear*», «*Paradessence*», «*Plaino*».

(е) стандарттуу сөздү жазуудан кайрадан деген мааниде (жана айтуудан) келип чыккан инверттүү сөздөр. Мисал: «*redrum*».

(ж) ирониялык түрдө колдонулган неологизм деп болжолдонгон, бирок көптөн бери колдонулуп келе жаткан (эгерде бүдөмүк) сөз болуп калган палеологизм.

Адам баласынын жашоосунда болуп жаткан ар түрдүү жана ар кырдалдуу өзгөрүүлөр тилде да жаңы сөздөр катары эсептелген неологизмдердин пайда болушуна алып келет. Бул темада изилдөө жүргүзүп жатып, тилдин лексикалык өнүгүшүндө болуп жаткан процесстер неологизмдердин тарыхый-кырдаал шарттарына, анын пайда болуу ыктарына жана чыккан булактарын жакындан билүүгө жана иликтөө иштерин жүргүзүүгө түрткү болду. Ар бир тарыхый мезгилдин, доордун өзүнө тиешелүү неологизмдери болот. Бүгүнкү күндүн неологизмдери болуп рынок экономикасына, өлкөбүздүн коомдук-саясий түзүлүшүнө, экономикасына, өлкөбүздүн коомдук-компьютерлештирүүгө байланыштуу келип чыккан сөздөр эсептелет. Баарынан мурда да акыркы 4,5 жыл аралыгындагы дүйнөлүк чоң «Коронавирус» илдетин да унутпашыбыз керек. Ал убакта пайда болгон сөздөрдүн айрымдары азыркы убакка чейин колдонулуп, айрымдары мурда эле тилибизде бар бирок активдүү колдонулбаса да неологизм катары кирген сөздөр деп эсептейбиз. Бул тууралуу да көптөгөн изилдөөлөр жүргүзүлүп, а түгүл 2020-жылы коронавируска байланыштуу неологизм сөздөрүнүн сөздүгү да пайда болгон.

Колдонулган адабияттар:

1. Асанкан Сапарбеков «Азыркы кыргыз тили» Лексикология. «Имак-офсет» Бишкек-2015, 246-бет.
2. А.А. Анапияева «кыргыз тилиндеги 1980-жылдан кийинки неологизмдер» монографиясы. Каракол – 2015. - 152бет.
3. Абдулкеримова Ирина Неологизмы и их перевод на русский язык //Елми хябярляр [АДУ]. - 2005, №1, 97-98-б.
4. Александрова О.И. Неологизмы и ооказионализмы / Вопросы современного русского словообразования лексики и стилистики: науч. труд / Самарский гос. Пед. Ин-т. – Самара, 2009. - 96 с.
5. Алексеев Д.И., Гозман И.Г., Сахаров Г.В. Словарь сокращений русского языка. – Москва: «Русский язык», 1983.
6. Агимбаева М.С. Неологизмы со значением лица в публицистических произведениях А.И. Герцена. - В кн.: Филол. сборник. -Алма-Ата, 1976, вып. 8, 228-235-б.
7. Агузарова К.К. Проблема перевода английском языке / Труды молодых ученых. – 2010.- №6.- 25 с
8. Бабенко Н.Г.Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ: Учебное пособие/ Калининград 1997.
9. Бацевич Ф.С. Процесс неологизации и его влияние на системные отношения в лексике. - Рус. яз. в школе, 1981, №3, 78-127-б.
10. Бекбалаев А.А. Неологизмы совр. нем. языка в ономаσιологическом аспекте [на материале наименования лиц]. - М., 1979, вып. 139, 29-47-б.
11. Бедняков А.С., Матийченко А.С. Русский язык: Часть I, лексика, фонетика и морфология. Учебное пособие для нерусских педагогических училищ, изд. 3. – М., Учпедгиз, 1956, 21-бет.
12. Брагина А.А. Неологизмы в русском языке. Пособие для студентов и учителей. - М.: «Просвещение», 1973
13. Брагина А.А. Синонимический ряд: словосочетание - слово. -В кн.: Новые слова и словари новых слов. -Л., 1978, 81-94-б.
14. Виноградов В. В. Очерки по истории русского литературного языка XVII—XIX вв. [Текст]/ В.В.Виноградов. – 3-е изд. – М. : Высшая школа, 1982. 311 с
15. Виноградов, В.С., Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) [Текст]/ В.С. Виноградов. – М. : Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001. 201 с.
16. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977.

